

Monika Palatková
Jitka Zichová

Ekonomika turismu

Turismus České republiky

vymezení a fungování trhu turismu

přístupy k hodnocení významu a vlivu turismu

nově *konkurenceschopnost destinací turismu*

produkt a partnerství v turismu

 GRADA®

2.

aktualizované
a rozšířené
vydání

Monika Palatková
Jitka Zichová

Ekonomika turismu

Turismus České republiky

vymezení a fungování trhu turismu

přístupy k hodnocení významu a vlivu turismu

nově konkurenceschopnost destinací turismu

produkt a partnerství v turismu

2., aktualizované a rozšířené vydání

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Doc. Ing. Monika Palatková, Ph.D.
Ing. Jitka Zichová

Ekonomika turismu

Turismus České republiky

2., aktualizované a rozšířené vydání

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ KNIHY:

Kniha je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5564. publikaci

Autorský podíl:

Ing. Jitka Zichová – autorka kapitol 1 až 7
Doc. Ing. Monika Palatková, Ph.D. – autorka kapitol 8 až 15

Odborná recenze:

Doc. RNDr. Jiří Vystoupil, CSc.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědné redaktorky Mgr. Andrea Bláhová, Mgr. Kamila Nováková
Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková
Počet stran 264
Druhé vydání, Praha 2014
Vytiskla Tiskárna v Ráji, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2014
Cover Design © Eva Hradiláková

ISBN 978-80-247-3643-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9306-1 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-9307-8 (ve formátu EPUB)

Obsah

0 autorkách	9
Úvod	10
1. Základní otázky vymezení turismu	11
1.1 Pojetí a definování turismu	11
1.2 Stručný historický vývoj turismu	13
1.2.1 První etapa – do první světové války	14
1.2.2 Druhá etapa – mezi dvěma světovými válkami	15
1.2.3 Třetí etapa – od druhé světové války do počátku 90. let	15
1.2.4 Čtvrtá etapa – 90. léta až současnost	16
1.3 Shrnutí a úkoly	17
2. Typologie turismu	19
2.1 Typy turismu dle místa realizace	19
2.2 Typy turismu dle vztahu k platební bilanci státu	20
2.3 Typy turismu dle plátce nákladů	21
2.4 Typy turismu dle způsobu zabezpečení cesty a pobytu	22
2.5 Typy turismu dle věku účastníků	22
2.6 Typy turismu dle délky pobytu	23
2.7 Typy turismu dle převažujícího prostředí (charakteru cílového místa pobytu)	23
2.8 Typy turismu dle převažujícího motivu (důvodu cesty)	24
2.9 Shrnutí a úkoly	27
3. Trh turismu	28
3.1 Trh dle ekonomické teorie	28
3.2 Součásti trhu turismu	29
3.2.1 Tržní subjekty v turismu	30
3.2.2 Tržní objekty v turismu	30
3.3 Možnosti vymezení trhu turismu	31
3.4 Specifika trhu turismu	31
3.5 Faktory ovlivňující trh turismu	32
3.5.1 Politické a bezpečnostní faktory	32
3.5.2 Ekonomické faktory	33
3.5.3 Demografické faktory	34
3.5.4 Technicko-technologické faktory	35
3.5.5 Sociální faktory	36
3.5.6 Ekologické faktory	36
3.6 Shrnutí a úkoly	36
4. Poptávka v turismu	38
4.1 Poptávka dle ekonomické teorie	38
4.2 Potřeby jako východisko poptávky v turismu	39
4.3 Formování individuální poptávky v turismu	41
4.3.1 Faktory na straně poptávky	42
4.3.2 Faktory na straně nabídky	43
4.3.3 Faktory vnějšího prostředí	44
4.4 Tržní poptávka v turismu	44
4.4.1 Psychologické (sociální) faktory ovlivňující tržní poptávku v turismu	45
4.4.2 Prognózování tržní poptávky v turismu	45

4.5	Současné trendy poptávky v turismu	47
4.6	Spotřeba a spotřební chování v turismu	48
4.6.1	Spotřeba v turismu	48
4.6.2	Spotřební chování v turismu	49
4.7	Segmentace v turismu	51
4.7.1	Segmentace, její cíle a podmínky	51
4.7.2	Segmentační základny	52
4.8	Shrnutí a úkoly	57
5.	Nabídka v turismu	59
5.1	Nabídka dle ekonomické teorie	59
5.2	Součásti nabídky v turismu (objekty)	60
5.3	Spojovací články nabídky s poptávkou	62
5.4	Služby jako významná součást nabídky turismu	62
5.4.1	Specifické vlastnosti služeb turismu	63
5.4.2	Členění služeb	64
5.5	Produkt turismu	65
5.5.1	Vymezení pojmu produkt turismu	65
5.5.2	Vytváření komplexního produktu turismu	67
5.5.3	Partnerství pro vytváření a realizaci produktu	69
5.6	Poskytovatelé služeb turismu (subjekty)	70
5.6.1	Poskytovatelé služeb turismu dle odvětvového členění	70
5.6.2	Poskytovatelé služeb turismu dle tržní struktury	71
5.7	Současné trendy nabídky	75
5.8	Shrnutí a úkoly	77
6.	Cena jako součást trhu turismu	79
6.1	Cena z pohledu ekonomické teorie	79
6.2	Faktory ovlivňující tvorbu ceny	80
6.3	Obecné postupy tvorby ceny	80
6.3.1	Nákladově orientovaná cena	81
6.3.2	Cena stanovená dle hodnoty zákazníka / metoda cílových nákladů	82
6.3.3	Cena stanovená dle konkurence	82
6.4	Formy cenové diskriminace	82
6.4.1	Cenová diskriminace třetího stupně	82
6.4.2	Cenová diskriminace v čase	83
6.5	Yield management	83
6.6	Shrnutí a úkoly	84
7.	Konkurenceschopnost na trhu turismu	86
7.1	Vymezení pojmu konkurenceschopnost	86
7.2	Obecné přístupy k dosahování konkurenční výhody	87
7.3	Možnosti měření konkurenceschopnosti v turismu	89
7.3.1	Modely hodnocení konkurenceschopnosti v turismu	89
7.3.2	Monitoring konkurenceschopnosti v turismu (TTCI index)	92
7.3.3	Monitoring konkurenceschopnosti v turismu (OECD index)	93
7.4	Shrnutí a úkoly	95
8.	Statistický monitoring turismu České republiky	97
8.1	Vymezení a instituce statistického monitoringu	97
8.1.1	Pojem, typy a instituce statistického monitoringu turismu	97
8.1.2	Mezinárodní kontext	97
8.1.3	Český statistický úřad (ČSÚ)	99
8.2	Statistický monitoring vybraných institucí	100

8.2.1	Česká národní banka (ČNB)	100
8.2.2	CzechTourism a MMR	101
8.2.3	Regionální a místní úroveň	102
8.3	Shrnutí a úkoly	102
9.	Turismus v národní ekonomice	104
9.1	Přístupy k hodnocení vlivu a významu turismu v národním hospodářství	104
9.1.1	Statistické hodnocení vlivu a významu turismu	109
9.1.2	Ekonomicko-peněžní hodnocení vlivu a významu turismu	109
9.1.3	Individuální hodnocení vlivu a významu turismu	124
9.1.4	Sociokulturní hodnocení vlivu a významu turismu	124
9.1.5	Globální dopady turismu na národní hospodářství	126
9.2	Platební bilance a turismus	127
9.2.1	Zachycení turismu v platební bilanci	127
9.2.2	Položka turismus v platební bilanci	130
9.2.3	Hodnocení vlivu turismu na národní ekonomiku na základě platební bilance České republiky	131
9.3	Satelitní účet turismu	135
9.3.1	Důvody a historie zavádění satelitního účtu turismu	135
9.3.2	Výstupy satelitního účtu turismu	136
9.3.3	Základní metodika satelitního účtu turismu	136
9.3.4	Satelitní účet turismu v České republice	137
9.3.5	Neoficiální satelitní účet turismu	139
9.4	Význam turismu pro národní hospodářství České republiky	141
9.5	Shrnutí a úkoly	145
10.	Vývoj turismu České republiky	148
10.1	Vývoj turismu na území České republiky do roku 1989	148
10.1.1	Podmínky vývoje turismu v letech 1871–1848	149
10.1.2	Rozvoj turismu v období 1848–1918	150
10.1.3	Meziválečný vývoj turismu 1918–1939	152
10.1.4	Vývoj turismu v letech 1945–1989	154
10.2	Turismus na území České republiky po roce 1989	157
10.2.1	Vývoj turismu v období 1989–1993	157
10.2.2	Vývoj turismu České republiky v letech 1993–2004	158
10.2.3	Vývoj turismu České republiky po roce 2004	159
10.3	Nabídka destinace Česká republika	161
10.3.1	Primární nabídka destinace Česká republika	161
10.3.2	Sekundární nabídka destinace Česká republika	163
10.4	Shrnutí a úkoly	165
11.	Pasivní turismus České republiky	167
11.1	Vývoj pasivního turismu Československa do roku 1993	167
11.1.1	Vývoj pasivního turismu do roku 1989	167
11.1.2	Vývoj pasivního turismu v období 1989–1993	168
11.2	Pasivní turismus České republiky po roce 1993	169
11.2.1	Kvalitativní změny poptávky po roce 1993	169
11.2.2	Pasivní turismus v letech 1993–2004	172
11.2.3	Pasivní turismus po roce 2004	173
11.3	Spotřební chování účastníků pasivního turismu	177
11.3.1	Spotřební chování na delších cestách	177
11.3.2	Spotřební chování na kratších cestách	179
11.3.3	Spotřební chování na služebních cestách	179
11.3.4	Spotřební chování na jednodenních výletech	180
11.4	Shrnutí a úkoly	180

12. Domácí turismus České republiky	182
12.1 Vývoj domácího turismu Československa do roku 1993	182
12.1.1 Vývoj domácího turismu do roku 1989	182
12.1.2 Vývoj domácího turismu v období 1989–1993	184
12.2 Domácí turismus České republiky po roce 1993	185
12.2.1 Kvalitativní změny poptávky v domácím turismu po roce 1993	185
12.2.2 Domácí turismus v letech 1993–2004	187
12.2.3 Domácí turismus po roce 2004	189
12.3 Spotřební chování účastníků domácího turismu	192
12.3.1 Spotřební chování na domácích delších cestách	194
12.3.2 Spotřební chování na domácích kratších cestách	197
12.3.3 Spotřební chování na domácích služebních cestách	198
12.3.4 Spotřební chování na domácích jednodenních výletech	198
12.3.5 Podpora domácího turismu	199
12.4 Shrnutí a úkoly	200
13. Aktivní turismus České republiky	202
13.1 Vývoj aktivního turismu Československa do roku 1993	202
13.1.1 Vývoj aktivního turismu do roku 1989	202
13.1.2 Vývoj aktivního turismu v období 1989–1993	204
13.2 Aktivní turismus České republiky po roce 1993	205
13.2.1 Kvalitativní změny poptávky v aktivním turismu po roce 1993	205
13.2.2 Aktivní turismus v letech 1993–2004	206
13.2.3 Aktivní turismus po roce 2004	210
13.3 Spotřební chování účastníků aktivního turismu	217
13.3.1 Regionální rozložení zahraniční poptávky	219
13.3.2 Výzkum spotřebního chování na hraničních přechodech	221
13.4 Shrnutí a úkoly	222
14. Organizační a řídicí struktura turismu České republiky	224
14.1 Politika turismu a organizační a řídicí struktura turismu	224
14.1.1 Politika turismu a marketingové řízení destinace	224
14.1.2 Organizační a řídicí struktura a veřejná správa	225
14.2 Vývoj organizační a řídicí struktury turismu na území Československa	226
14.2.1 Vývoj organizační a řídicí struktury turismu do roku 1993	226
14.2.2 Změny v organizační a řídicí struktuře po roce 1993	229
14.3 Současná organizační a řídicí struktura turismu České republiky	230
14.3.1 Institucionální zajištění řízení turismu v České republice	230
14.3.2 Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2007–2013	237
14.3.3 Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2014–2020	239
14.4 Shrnutí a úkoly	241
15. Turismus České republiky v kontextu členství v EU	244
15.1 Evropská unie a turismus	244
15.1.1 Turismus v integračním procesu	244
15.1.2 Lisabonská smlouva a politika turismu	244
15.2 Dopady členství České republiky v EU	246
15.2.1 Důsledky vstupu České republiky do EU v turismu	246
15.2.2 Regionální politika EU	247
15.3 Shrnutí a úkoly	250
Závěr	252
Summary	253
Přílohy	254
Seznam zkratk	258
Rejstřík	260

O autorkách

Doc. Ing. Monika Palatková, Ph.D.

Vystudovala Fakultu mezinárodních vztahů se specializací na mezinárodní ekonomické vztahy a cestovní ruch na Vysoké škole ekonomické v Praze (1993). V rámci postgraduálního studia absolvovala část studia na Universität St. Gallen ve Švýcarsku (1996). Pracovala v České centrále cestovního ruchu (CzechTourism), kde se zabývala marketingovými průzkumy zaměřenými zejména na zkoumání zahraniční poptávky po destinaci Česká republika. Od roku 1998 působila na pozici ředitelky marketingu a zastupovala CzechTourism v sekci Evropské komise cestovního ruchu zaměřené na marketingový výzkum a plánování. Později působila v cestovní kanceláři Fischer, nejprve jako manažerka produktu pro domácí a příjezdový turismus a poté jako manažerka pro prodej a marketing v oblasti domácího a příjezdového turismu. V současné době se věnuje přednáškové a konzultační činnosti v oblasti vysokoškolského a celoživotního vzdělávání. V době vydání publikace působila na Vysoké škole obchodní v Praze. V rámci expertní činnosti se zabývá i zpracováním strategií a podobných dokumentů ve společnosti CzechIt – Institute for Strategic Studies on Tourism, kde mimo jiné vedla i zpracování marketingové strategie České republiky na zahraničním a domácím trhu. Od roku 1998 je členkou Mezinárodní asociace vědeckých odborníků v turismu AIAEST. V roce 2013 se habilitovala na Provozně-ekonomické fakultě Mendelovy univerzity v Brně v oboru Ekonomika a management.

Ing. Jitka Zichová

Svoji profesní kariéru začala ve vnitřním obchodě, krátce nato i v zahraničním. Od roku 1996 se zabývá ekonomickým poradenstvím a outsourcingem ekonomických aktivit převážně zahraničních firem. V současné době se vedle těchto činností věnuje zejména přednáškové a konzultační činnosti v rámci vysokoškolského a celoživotního vzdělávání. V rámci expertní činnosti participuje na projektech zaměřených na rozvoj turismu v různých oblastech.

Úvod

Publikace je zaměřena na turismus v ekonomických souvislostech, a to v obecné rovině i se zaměřením na podmínky České republiky. První část (kapitoly 1–7) zahrnuje ekonomiku turismu od vymezení pojmů až po vymezení vztahů mezi nabídkou, poptávkou a cenou na trhu turismu, jichž je následně využito ve druhé části. V kapitole sedmé je rozebráno téma konkurenceschopnosti v turismu. Druhá část (kapitoly 8–15) se snaží s využitím obecného teoretického základu první části publikace ukázat vývoj nabídky a poptávky v aktivním, pasivním i domácím turismu České republiky s důrazem na období po roce 1989 i na ekonomický význam turismu v České republice.

Publikace je tak první publikací na trhu, která nabízí uvedená témata zpracovaná souhrnně včetně aktuálních údajů a je široce využitelná především pro vysoké a vyšší školy se zaměřením na turismus či služby s turismem spojené. Stejně tak představuje publikace shrnutí základních informací včetně terminologie pro praxi v turismu, a to jak pro odborníky v soukromém, tak i ve veřejném sektoru.

První část publikace obsahuje základní pojmy užívané v turismu, které jsou bohužel v praxi obchodní či politické neustále různým způsobem zaměňovány či špatně používány, a tak je jim v publikaci věnován patřičný prostor. S problémem terminologie souvisí i problém typologie turismu a jejího využívání. Stěžejním tématem první části je trh turismu popsán v obecné rovině a následně rozebraný podrobněji podle jeho dvou součástí – strany nabídky a strany poptávky. Zdůrazněna jsou specifika jednotlivých součástí trhu turismu a jejich vzájemné vazby. Zvláštní pozornost je věnována segmentaci trhu turismu a jejímu využití v praxi. V návaznosti na vztah nabídky a poptávky je rozebrána i otázka ceny v turismu. Druhé vydání publikace bylo rozšířeno o samostatnou pasáž o konkurenceschopnosti s vysvětlením pojmu a možnostmi dosahování konkurenční výhody i měření konkurenceschopnosti v turismu. Výklad veškeré problematiky je doprovázen přehledným grafickým znázorněním.

Druhá část se zaměřuje na různé přístupy k pojetí a hodnocení významu turismu s důrazem na možnosti zhodnocení ekonomického významu turismu pomocí platební bilance a satelitního účtu turismu, a to i s aplikací na ekonomiku České republiky s využitím výsledků statistického monitoringu turismu. Vývoj turismu aktivního, pasivního i domácího je ukázán od jeho formování v 19. století do současnosti, a to v návaznosti na vývoj ekonomických, politických i společenských faktorů na území České republiky. Publikace se snaží předestřít působení jednotlivých faktorů, jevů a událostí, ať už v krátkodobém, či dlouhodobém horizontu, ovlivňujících kvantitativní i kvalitativní formování poptávky v domácím, pasivním i aktivním turismu. Zvláštní pozornost je věnována spotřebnímu chování obyvatel České republiky při účasti na domácím a pasivním turismu a stejně tak spotřebnímu chování zahraničních návštěvníků při cestě do České republiky. V publikaci jsou použita jako aktuální data roku 2013 a 2012, v některých případech už data 2012 a 2013 revidovaná Českým statistickým úřadem.

Předposlední kapitola publikace je zaměřena na vývoj a současnou podobu organizační a řídicí struktury turismu v České republice a její provázanost s politikou turismu i formou veřejné správy. Závěr publikace patří evropským souvislostem s důrazem na změny, které vnesl do turismu České republiky vstup do Evropské unie. Publikace se zaměřuje již na začínající programové období 2014–2020. Pro ucelenější pohled na otázky řešení turismu v Evropské unii může sloužit publikace *Mezinárodní turismus* (Grada, 2014), která poskytuje podrobnější pohled na instituce a dokumenty v oblasti turismu na úrovni Evropské unie.

Řešené problémy jsou dokumentovány tabulkami, grafy, příklady či obrázky. V závěru každé kapitoly si mohou čtenáři prověřit pochopení dané problematiky na úkolech a praktických cvičeních.

1. Základní otázky vymezení turismu

Úvodní kapitola bude věnována základnímu teoretickému východisku, tedy obecnému vymezení turismu, jeho definování a definování dalších vybraných pojmů z této oblasti. Následně bude nastíněn stručný historický vývoj novodobého turismu.

1.1 Pojetí a definování turismu

Turismus¹ bývá velmi často označován za složitý socioekonomický jev, který zasahuje do celé řady ekonomických i mimoekonomických (sociálních, psychologických, ekologických, geografických) oblastí společnosti. Dá se říci, že je jevem mnohostranným a průřezovým, z čehož ovšem vyplývá i složitost jeho přesného definování. V průběhu geneze definic byla vždy akcentována určitá stránka tohoto jevu, často v závislosti na vědní disciplíně, která turismus zkoumala a definovala. Jak uvádí Malá [10, s. 8–10], definice z počátku vědeckého zkoumání turismu usilovaly o odlišení turismu od širšího pojmu cestování jako takového, další definice se vždy již snažily vystihnout určitou sociální či ekonomickou stránku tohoto jevu.

Za mezník pro zkoumání a definování turismu je považována definice průkopníků v oblasti vědeckého zkoumání turismu Hunzikera a Krapfa z roku 1942. Ti definovali turismus jako „souhrnné označení vztahů a jevů vznikajících na základě cesty a pobytu nerezidentů, pokud se pobytem nesleduje usídlení a pokud s ním není spojena žádná výdělečná činnost“. [10, s. 9] Definice byla dlouho přijímána odborníky z oblasti turismu včetně Mezinárodní asociace vědeckých odborníků v turismu (AIEST – *International Association of Scientific Experts in Tourism*).

Dle Burkarta a Medlika [14, s. 2] má **turismus z pojmového (koncepčního) hlediska** několik následujících atributů:

- **turismus je souhrnem vztahů a jevů;**
- **tyto vztahy a jevy vyplývají z pohybu lidí a pobytu v různých destinacích, obsahují prvek dynamický (cesta) i statický (pobyt);**
- **cesta a pobyt se uskutečňují mimo obvyklé životní či pracovní prostředí;**
- **cesta a pobyt mají dočasný charakter;**
- **cesta a pobyt nejsou spojeny s výkonem výdělečné činnosti, resp. účastník turismu není z navštíveného místa odměňován.**

Pásková a Zelenka [13, s. 45] se ve svém výkladovém slovníku cestovního ruchu pokusili turismus definovat nejen z hlediska jevů probíhajících na straně poptávky, ale také na straně nabídky. Autoři definují turismus jako „komplexní společenský jev, jako souhrn aktivit účastníků cestovního ruchu, souhrn procesů budování a provozování zařízení se službami pro účastníky cestovního ruchu včetně souhrnu aktivit osob, které tyto služby nabízejí a zajišťují, aktivit spojených s využíváním, rozvojem a ochranou zdrojů pro cestovní ruch, souhrn politických a veřejně správních aktivit a reakce místní komunity a ekosystémů na uvedené aktivity“.

Definice pro účely statistického sledování turismu² však vyžadovaly mnohem přesnější vymezení. Z tohoto důvodu celá řada mezinárodních organizací usilovala o sjednocení pojmů z oblasti turismu tak, aby byl vytvořen rámec pro jeho statistické sledování. Za určitý mezník těchto snah je možné považovat Mezinárodní konferenci o statistice turismu, která se konala v červnu 1991 pod záštitou Mezinárodní organizace turismu (WTO – *World Tourism Organization*) a kanadské vlády v Ottawě. Na této konferenci byla navržena

1 Slovo „turismus“ je anglického, resp. francouzského původu. V odborné literatuře je možné se setkat i s označením „cestovní ruch“, tedy s překladem německé terminologie „Reiseverkehr“. Výrazy „turismus“ a „cestovní ruch“ je možné považovat za ekvivalentní, v této publikaci však bude používáno označení „turismus“, s výjimkou přesných citací.

2 Problematika definic a pojmů z turismu pro účely statistického sledování je zpracována s využitím materiálu UNWTO: *Recommendations for Tourism Statistics 1993, International Recommendations for Tourism Statistics 2008*.

sada definic z oblasti jak domácího, tak mezinárodního turismu. V roce 1993 byly tyto zrevidované návrhy předloženy Statistické komisi Organizace spojených národů (UN – *United Nations*) ke schválení spolu se Standardní mezinárodní klasifikací činností v turismu (SICTA – *Standard International Classification of Tourism Activities*). V téže roce byly návrhy Komise přijaty a v roce 1994 byly publikovány. **Doporučení ke statistice v turismu** (RTS – *The Recommendations on Tourism Statistics*, 1993) je tak prvním uceleným mezinárodním materiálem z pohledu pojmů, definic, klasifikace a ukazatelů v turismu. V současné době je zejména pro účely sledování ekonomických dopadů turismu a statistického sledování turismu nutné vycházet z tohoto pojmového aparátu.

Turismus (*tourism*) byl definován jako činnost osoby cestující na přechodnou dobu do místa mimo její běžné prostředí, a to na dobu kratší, než je stanovena³, přičemž hlavní účel cesty je jiný než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě.

Definice byla spolu s ostatními pojmy souvisejícími s turismem v roce 2008 revidována a je obsažena v úpravě základních doporučení pro statistiku turismu v novém dokumentu **Mezinárodní doporučení pro statistiku turismu** (IRTS – *International Recommendations for Tourism Statistics 2008*).

Z obsahové stránky nebyla definice změněna, avšak byla upřesněna její poslední část. Původní znění „přičemž hlavní účel cesty je jiný než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě“ bylo nahrazeno „za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou jsou z navštíveného místa odměňováni“. Stejným způsobem byly zpřesněny i definice pojmů návštěvník, turista a jednodenní návštěvník.

Turismus je tedy nově definován jako **činnost osob cestujících do míst a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší, než je stanovena, za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou jsou z navštíveného místa odměňováni.**

Stálý obyvatel (*resident*) v **mezinárodním turismu** – ve vztahu k dané zemi se jím rozumí osoba, která žije v zemi alespoň jeden rok před příjezdem do jiné země na dobu kratší jednoho roku.

Stálý obyvatel v domácím turismu – ve vztahu k určitému místu v dané zemi jde o osobu, jež v tomto místě žije alespoň šest po sobě jdoucích měsíců před příjezdem do jiného místa na dobu kratší šesti měsíců.

Návštěvník (*visitor*) v **mezinárodním turismu** – osoba cestující do jiné země, než v které je trvale usídlena, na dobu nepřekračující jeden rok, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Návštěvník v domácím turismu – osoba, která je trvale usídlena v dané zemi a cestuje na jiné místo v zemi mimo své běžné prostředí na dobu kratší než šest měsíců, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Turista (*tourist*) v **mezinárodním turismu** – osoba, která cestuje do jiné země, než v které je trvale usídlena, na dobu zahrnující alespoň jedno přenocování, avšak ne delší jednoho roku, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Turista v domácím turismu – osoba, která cestuje do jiného místa odlišného od jejího běžného prostředí (ale ve své zemi), na dobu zahrnující alespoň jedno přenocování, ale ne na dobu delší šesti měsíců, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Jednodenní návštěvník (*some-day visitor*) v **mezinárodním turismu** – osoba, která cestuje do jiné země, než v níž je trvale usídlena a mimo své obvyklé prostředí, aniž v dané zemi přenocuje, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Jednodenní návštěvník v domácím turismu – osoba, která cestuje do místa odlišného od místa jejího běžného prostředí (ale ve své zemi), aniž v navštíveném místě přenocuje, **za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely nevztahujícími se k činnosti, za kterou je z navštíveného místa odměňována.**

Základní rozdíly mezi pojmy obsaženými v RTS a IRTS jsou obsahem Přílohy 1.

Současné definice tak vyřešily nejasnosti v oblasti „vykonávání výdělečné činnosti“, i když je třeba upřesnit, že z turismu je vyloučena jakákoliv výdělečná činnost, za kterou by odměna plynula z navštíveného místa, přičemž se nemusí jednat pouze o zaměstnání. Určité nejasnosti či problémy mohou také vznikat

3 U mezinárodního turismu tato doba činí jeden rok, u domácího turismu šest měsíců.

ve vymezení „běžného prostředí“, které je pro potřeby výše uvedené definice vymezeno jako geografická oblast (příčemž nemusí tvořit souvislý celek), v níž jedinec provádí své běžné (rutinní) aktivity. Účelem zavedení pojmu je vyloučit ze statistiky účastníků turismu osoby, jež ze svých domovů cestují např. do škol, nákupních center, zdravotnických zařízení apod., i přesto, že tato místa mohou být značně vzdálena od jejich bydliště. Běžné prostředí je tak vymezeno nejen vzdáleností, ale i četností, časem a účelem.

V Příloze 1 je ze schématu patrné, kdo je zahrnován do statistik mezinárodního turismu jako účastník turismu a kdo je z nich naopak vyloučen.

1.2 Stručný historický vývoj turismu

Účelem této subkapitoly není podrobný popis dosavadního vývoje turismu, ale vzhledem k omezenému rozsahu publikace a ke skutečnosti, že problematika historického vývoje je poměrně detailně zpracována v celé řadě jiných publikací [např. 1, 8], budou následně objasněny pouze nejdůležitější charakteristické rysy jednotlivých vývojových etap. Historický vývoj turismu na území dnešní České republiky je podrobněji rozebrán v kapitole 10.

K historickým aspektům cestování neexistuje jednotný přístup, což má své opodstatnění. Vývoj turismu je nutné posuzovat vždy v kontextu celkového společensko-ekonomického vývoje, který je v různých částech světa zcela odlišný. I přes toto úskalí je však možné určit charakteristické rysy vývoje turismu v jednotlivých etapách do jisté míry zevšeobecnit.

Kořeny cestování sahají hluboko do historie. Počátky evropského cestování se váží zejména k období antiky, antického Řecka a zejména Říma, který přinesl významnou kvalitativní změnu dosavadní mobility obyvatelstva. Hlavním účelem cest ve starověku i středověku byl především obchod, povinnosti související se správou země, vzdělání a poutnictví. Na cesty se vydávali vojáci, kupci, rytíři, tovaryši, poutníci, poslové, nikoho však není možné označit jako turistu (cestování bylo téměř vždy spojeno s určitou povinností), turista je postavou výhradně moderní.

Počátky novodobého turismu spatřují zejména anglosaští autoři už ve fenoménu takzvaných Grand Tours (17. stol.), jejichž cílem bylo završení dosavadního vzdělávání zpočátku pouze mladých aristokratů. Postupem času se tyto cesty transformují a pronikají i do dalších společenských vrstev. Na přelomu 18. a 19. století se mění charakter cestování jak z pohledu motivů, tak z pohledu cílů a délky pobytu. Urry [17, s. 4] poukazuje na vzrůstající vizualizaci cestovatelské zkušenosti a na to, jak se postupně posouval důraz od předcházející „klasičtější Grand Tour“ založené na emocionálně neutrálním pozorování a zaznamenávání k „romantické Grand Tour“ v 19. století, která se vyznačovala objevením „scénického turismu“ a o mnoho privátnějším a emocionálnějším prožíváním krás a zajímavostí. Změny v estetickém vnímání přírody (mimo jiné i pod vlivem romantismu) vedly postupně k rozvoji horského a přímořského turismu. Díky novým myšlenkám v oblasti přírodních věd a medicíny, které přinesly nové poznatky o pozitivním vlivu přírodních léčivých zdrojů na lidské zdraví, dochází k renesanci lázeňství, které bylo významným prvkem již v antickém Římě. K postupnému rozvoji cestování přispívá i zkvalitňování sítí cest.

Celá řada autorů se shoduje, že počátky novodobého moderního turismu ve smyslu dnešního chápání je možné položit přibližně do druhé poloviny 19. století, kdy postupně dochází k tzv. demokratizaci cestování. **Toto je bezesporu spojeno s průmyslovou revolucí (rozvojem výrobních sil a vztahů),** na kterou však není možné nahlížet jako na náhlou změnu (tudíž by nebylo ani zcela správné a možné označit za počátek novodobého moderního turismu konkrétní rok), ale jako na dlouhodobější pozvolné procesy, které se odrazily nejen v oblasti ekonomické, ale i společenské a kulturní.

V důsledku tohoto rozvoje byly vyvolány nebo ještě více zintenzivněny **potřeby vzdělávání** (potřeba nových zkušeností), **regenerace sil** (zhoršené životní i pracovní prostředí, touha návratu k přírodě) a **potřeba posilování a obnovování sociálních vazeb** (změna urbanizace a rozdělení původních rodinných společenství) **na straně jedné, na straně druhé byly postupně vytvářeny i předpoklady pro realizaci turismu v podobě volného času, svobody pohybu (zrušení nevolnictví, roboty), volných finančních prostředků (postupné zvyšování reálných mezd, životní úrovně), dopravních možností** (zejména železniční dopravy) **a další vybavenosti.**

Pro existenci turismu musejí být tedy splněny základní podmínky, kterými jsou:

- **svoboda pohybu;**
- **volné disponibilní prostředky;**
- **fond volného času;**
- **dopravní možnosti;**
- **potenciál turismu a jemu odpovídající (v dnešním pojetí) suprastruktura.**

Jak již bylo zmiňováno, v odborné literatuře je možno nalézt různou etapizaci dosavadního vývoje turismu. Např. Freyer [4, s. 10–20] rozlišuje čtyři základní etapy, přičemž jednotlivé etapy charakterizuje s ohledem na použitý dopravní prostředek, převažující motivaci a společenské postavení účastníků turismu. Stručný přehled jednotlivých etap je uveden v tabulce 1.1.

Tab 1.1 Etapy novodobého turismu

Etapa	Období	Dopravní prostředek	Motivace	Účastníci
Předfáze	do cca r. 1850	pěší, kůň, drožka, částečně loď	poutní cesty, křížácké výpravy, obchod, vzdělání, objevitelské cesty	elita: šlechta, vzdělanci, obchodníci
Počáteční fáze	1850–1914	železnice, parní loď	zotavení, rekreace	nová střední třída
Rozvojová fáze	1915–1945	železnice, automobil, autobus, letadlo (liniové)	léčení, rekreace, komerční účely	pracující s vyšší životní úrovní
Vrcholná fáze	od r. 1945	automobil, letadlo (charter)	regenerace, oddych, volný čas	všechny vrstvy (ve vyspělých zemích)

Zdroj: [4, s. 10]

Oproti tomu např. Kopšo [8, s. 27–42] posuzuje vývoj turismu v rámci následně popsanych tří hlavních etap. V souvislosti s ekonomicko-politickými změnami na konci 80. let je třeba charakterizovat i etapu současnou, která započala začátkem 90. let minulého století.

1.2.1 PRVNÍ ETAPA – DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Jak již bylo řečeno výše, rozvoj turismu je třeba chápat v kontextu celkového společensko-ekonomického vývoje. To platí jak pro domácí, tak zejména pro mezinárodní turismus. První etapa vývoje novodobého turismu prakticky kopíruje období prvních dvou vývojových etap světové ekonomiky, která jsou charakteristická mimo jiné dobudováním klasického kolonialismu a ekonomickým růstem v metropolích.

Turismus se v této první etapě formuje v podmínkách hospodářsky vyspělých zemí. Již zmíněný rozvoj výrobních sil a s ním spojený fond volného času umožňoval zpočátku vyšším, později středním a nižším třídám účastnit se turismu. Z důvodu rozdílnosti ekonomických podmínek jednotlivých společenských vrstev měl však různou podobu. Turismu se účastnily zejména **vyšší vrstvy**, a to především v rámci dlouhodobých pobytů. Typickým cílovým místem byla lázeňská střediska a letoviska. Oproti tomu nižší a střední vrstvy realizovaly svůj krátkodobější pobyt zejména v přírodě, postupně si svou popularitu získávaly tzv. letní byty.

Tato etapa je charakterizována značnou mírou **liberalismu**. V zásadě neexistovaly hranice mezi domácím a zahraničním turismem, protože lidé mohli cestovat bez větších administrativních omezení.

První období novodobého turismu je charakteristické prudkým **rozvojem materiálně-technické základny** (suprastruktury) zejména v lázeňských a jiných rekreačních střediscích.

Pro rozvoj dopravy měl význam zejména vynález parního stroje a později spalovacího motoru. Zejména **železniční doprava** (zpočátku koněspřežná, později s využitím parního stroje), která zvýšila přepravní kapacity a snížila ceny dopravy, měla pro turismus této etapy značný význam.

V souvislosti s rozvojem turismu vyvstala i potřeba **formování specifické pracovní síly** nejen v oblasti poskytování ubytovacích a stravovacích služeb, ale také v oblasti zprostředkování služeb. Organizovaný

turismus má své počátky právě v této etapě. Za vůbec první organizovaný zájezd lze považovat cestu uspořádanou Thomasem Cookem u příležitosti otevření železniční tratě Derby–Rugby v roce 1841, která však neměla ani tak komerční jako spíše sociálně-společenský charakter. Jednalo se o jednodenní výlet z Leicesteru do Loughborough pro cca 570 účastníků protialkoholového spolku, jehož byl Cook předsedou. O několik let později (1845) založil Thomas Cook první cestovní kancelář na světě.

1.2.2 DRUHÁ ETAPA – MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Druhá etapa vývoje turismu je jak z hlediska vývoje světové ekonomiky, tak z hlediska vývoje turismu rozdělena do dvou období. Období 20. let je v zásadě pokračováním první etapy, v rámci států s tržním systémem se jedná o ekonomicky úspěšné období, které však po krachu na newyorské burze v říjnu 1929 přešlo do hluboké světové hospodářské krize a následné zotavování probíhalo velmi pomalu.

Po první světové válce překročily státy v zájmu oživení národního hospodářství k **ochranářským opatřením**, která omezila mezinárodní obchod a tím současně i mezinárodní turismus. Na druhou stranu si státy uvědomovaly význam příjezdového turismu jako zdroje devizových prostředků. Zahraniční turismus (příjezdový) se stal součástí hospodářské politiky států s cílem pozitivně ovlivnit jejich platební bilanci.

Později se brzdícím faktorem stala již zmiňovaná dlouhá a hluboká **světová hospodářská krize**, která omezila jak domácí, tak zahraniční turismus. V důsledku těchto zhoršených ekonomických podmínek se **zpomalil i rozvoj materiálně-technické základny**.

Naopak první světová válka byla katalyzátorem technického pokroku, který se mimo jiné projevil v obrovském **rozvoji dopravy**. Velkým tempem se rozvíjela zejména doprava silniční, a to nejen individuální automobilová, ale prudký rozvoj zaznamenává i doprava autobusová. Zatímco železniční doprava spíše stagnuje, začíná se prosazovat doprava letecká, i když v turismu se tato skutečnost odrazí zejména v následující etapě.

Z pohledu turismu byly zpočátku významným prvkem této etapy sociální změny, které umožňovaly účastnit se turismu stále **širším vrstvám obyvatelstva**, i když v diferencované podobě s ohledem na různou úroveň volných finančních prostředků. Toto zapojování je však zpomaleno vysokou mírou nezaměstnanosti. Turismus se formuje do různých typů a zároveň se rozkládá do širších časových období.

Internacionalizace turismu a nutnost řešení otázek spojených s turismem na mezinárodní úrovni si vyžádala **vznik mezinárodních orgánů a organizací**.

V zemích s rozvinutým turismem (zejména v alpských zemích) dochází k postupnému budování **organizační struktury** turismu a také k budování **systému vzdělávání**, od zavedení jednotlivých předmětů v tradičních studijních oborech až po samostatné studijní programy na všech vzdělávacích stupních.

1.2.3 TŘETÍ ETAPA – OD DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY DO POČÁTKU 90. LET

Po druhé světové válce došlo k bipolárnímu rozdělení světa na dvě politicko-ekonomické soustavy. **Rozdílný vývoj těchto dvou ekonomicko-politických systémů (socialistický a kapitalistický) měl dopad i na vývoj turismu v těchto soustavách**. Turismus se prakticky vyvíjel a realizoval odděleně – uvnitř dvou odlišných bloků. Zvláštní postavení měly rozvojové země (v důsledku rozpadu koloniální soustavy), pozice některých z nich se v průběhu této etapy v rámci mezinárodního turismu významně změnil.

Jak uvádí Kunešová a Cihelková [9, s. 4], **tržní ekonomiky** v 50. a 60. letech procházejí růstem, který je však diferencovaný a vede ke vzniku tří ekonomických center. V 70. letech dochází k celkovému hospodářskému poklesu v důsledku několika strukturálních krizí (ropná, surovinová, potravinová, měnová). Léta 80. jsou pak problematická zejména z důvodu vysoké inflace a nezaměstnanosti. Nicméně turismus (jak domácí, tak zahraniční) se v této etapě stává běžnou součástí spotřeby a zaznamenává prakticky až do současnosti kontinuální vývoj; od 70. let se stává masovou záležitostí.

Ekonomický vývoj v zemích s **centrálně plánovanou ekonomikou** byl zpočátku velmi úspěšný. Většinou zaostalé agrární státy prochází obdobím rychlého ekonomického růstu založeného na využívání extenzivních faktorů. Bohužel po jejich vyčerpání se prohlubovaly ekonomické problémy, které v 80. letech vyústily v dlouhodobou stagnaci. Vývoj turismu byl soustředěn především na turismus domácí, a to zejména v důsledku administrativních omezení spojených s volným pohybem osob i přístupem k zahraniční měně.

Významnou roli v této etapě sehrávají **rozvojové země**, které zažívají poměrně úspěšný ekonomický vývoj. Země byly v centru pozornosti (v rámci boje o sféru vlivu) jak ze strany centrálně plánovaných, tak tržních ekonomik. V době surovinové krize se zlepšila i jejich finanční situace, ale proces restrukturalizace v tržních ekonomikách tento trend zastavil. V rámci zemí dochází k ekonomické diferenciaci a začíná se formovat skupina nově industrializovaných zemí. Tyto státy (zejména první vlna nově industrializovaných zemí – Singapur, Hongkong, Jižní Korea a Tchaj-wan) v 70. a 80. letech významně zasahují do teritoriálního rozložení mezinárodního turismu jak z pohledu příjezdů, tak z pohledu výjezdů.

Bez ohledu na ekonomicko-politické uspořádání lze tuto etapu charakterizovat několika společnými rysy. Turismus se stává pevnou součástí ekonomického a sociálního života a **účastní se ho všechny vrstvy obyvatelstva**. Zatímco v kapitalistických zemích je účast všech vrstev obyvatelstva podporována prostřednictvím rozvoje tzv. sociálního turismu, v socialistických zemích se nejširší vrstvy zapojují v rámci tzv. turismu vázaného. Stát zasahuje nejen do turismu domácího, ale přebírá zejména politiku turismu zahraničního. V důsledku růstu fondu volného času, růstu mobility a zejména životní úrovně, ale také nepříznivého životního prostředí ve velkých městech a průmyslových aglomeracích se vedle dlouhodobého turismu intenzivně vyvíjí i **krátkodobý turismus** (vč. příměstského).

Turismus se diverzifikuje do různých typů v závislosti na měnících se potřebách, zároveň je oproti předchozí etapě patrný přesun turismu i na zimní sezonu.

V důsledku stále ještě převažující poptávky nad nabídkou a s ohledem na optimální využití zejména přírodního potenciálu dochází k rozšiřování materiálně-technické základny, resp. k jejímu soustředěnému budování v rámci **komplexních středisek turismu**. Přesun části poptávky do zimní sezony a potřeba aktivně využívat volný čas si vyžádaly vedle budování ubytovacích a stravovacích zařízení také výstavbu zařízení sportovních.

Doprava je i nadále primárním faktorem umožňujícím další rozvoj turismu. Nejdůležitějším druhem na krátké a střední vzdálenosti zůstává doprava **silniční**, do popředí se však dostává doprava **letecká**. Její prudký rozvoj, zavedení charterové dopravy na počátku 50. let spolu s postupnou liberalizací od 70. let umožňují prostorovou dosažitelnost prakticky všech koutů světa, díky čemuž se vedle existujícího potenciálu a zmiňovaných ekonomických faktorů do turismu zapojují stále nové destinace, zejména **rozvojové (nově industrializované) země**.

1.2.4 ČTVRTÁ ETAPA – 90. LÉTA AŽ SOUČASNOST

Poslední vývojová etapa je jak ve vztahu ke světové ekonomice, tak ve vztahu k turismu etapou současnou, zahrnující období od počátku 90. let do současnosti. **Její počátek souvisí zejména s politickými změnami ve střední a východní Evropě, které vedly k rozpadu centrálně plánovaných ekonomik.**

Současná etapa je z pohledu světové ekonomiky charakteristická mimořádnou nerovnoměrností regionálního rozvoje. [9, s. 12–19] Celkově je možné říci, že počátky nové vývojové etapy jsou spojeny se světovou recesí, resp. krizí, v některých regionech.

V zemích s **rozvinutou tržní ekonomikou** se však ve srovnání s 80. lety nejednalo o problémy spojené s inflací, ale o stagnaci či pokles výroby a s tím související růst nezaměstnanosti.

Zatímco USA překonávají ekonomickou recesi, západní Evropa prochází střednědobou recesí, s ekonomickými problémy se potýká Německo v důsledku připojení východoněmecké části. Novým jevem se stává pokles ekonomické aktivity v Japonsku, poprvé od konce druhé světové války. Naopak úspěšným ekonomickým vývojem prochází první generace asijských **nově industrializovaných zemí** (Jižní Korea, Hongkong, Singapur a Tchaj-wan). Z rozvojových zemí se nejdynamičtěji rozvíjela Čína, ale rychlý růst zaznamenává i druhá generace asijských nově industrializovaných ekonomik (Thajsko, Malajsie, Indonésie, Filipíny), které však v druhé polovině 90. let zasáhla asijská měnová krize. Kromě těchto zemí bylo krizí zasaženo i Japonsko, kde se prohloubila již existující krize. Naopak USA i Evropské společenství vykazuje ekonomický růst.

Rozpad trhu v rámci RVHP, rozpad Sovětského svazu a zmiňovaná recese v západní Evropě významně přispěly k hluboké krizi v **transformujících se ekonomikách**.

Počátek nového tisíciletí je charakterizován zpomalením ekonomického růstu v důsledku zpomalení růstu americké ekonomiky, restriktivní měnovou politikou Evropské centrální banky, cenami ropy, ale také teroristickými útoky na USA 11. září 2001 či rozšířením těžkého akutního respiračního syndromu (SARS – *Severe Acute Respiratory Syndrom*). Od roku 2004 se ekonomika vyvíjela velice příznivě, nejvyššího tempa růstu

dosahují asijské ekonomiky. Od roku 2008 je však světová ekonomika zasažena zpočátku finanční, následně pak hospodářskou krizí.

Vývoj turismu této etapy (ostatně jako všech etap) byl ovlivněn zejména politicko-ekonomickými změnami. Teprve v tomto období se obzvlášť v souvislosti s **transformujícími se ekonomikami** dá hovořit o plnohodnotném zapojení do mezinárodního turismu, který byl ovlivněn nenasycenou poptávkou, ale také určujícími ekonomicko-legislativními faktory spojenými se zahájením transformačních procesů. Tyto procesy však neovlivnily pouze samotné země bývalého „východního bloku“, ale i země bývalého „západního bloku“, pro které se otevřely nové možnosti ve vztahu k cílovým destinacím turismu, zdrojovým trhům, investičním příležitostem apod. V souvislosti s ekonomickým růstem a také technicko-technologickým pokrokem zaznamenávají nejvyšší tempa růstu turismu **asijské země**. V **rozvinutých zemích** pokračoval vývoj turismu s ohledem na výše zmíněné ekonomicko-politické změny a další mimoekonomické faktory.

I přes odlišný vývoj turismu v rámci různých ekonomik⁴ daný zejména vnitřními faktory jednotlivých zemí, v důsledku probíhajících globalizačních procesů je turismus celého světa ovlivněn prakticky shodnými vnějšími faktory. Vedle již zmiňovaných **politicko-ekonomických** jsou to zejména faktory související s **globalizačními, integračními a liberalizačními procesy**, ale také faktory **bezpečnostní** (válečné konflikty, teroristické útoky, epidemie, přírodní katastrofy), **technicko-technologické, demografické, sociální** a další. Na základě empirických dat je možné konstatovat, že v mezinárodním měřítku je propad turismu vždy větší a následné oživení pomalejší jako důsledek spíše ekonomických než mimoekonomických faktorů. V této etapě došlo k absolutnímu poklesu turismu v mezinárodním měřítku pouze v roce 2001 (útok na Světové obchodní centrum v New Yorku dne 11. září 2001, epidemie kulkavky a slintavky), v roce 2003 (SARS, válka v Iráku), ale zejména v roce 2009 (světová hospodářská krize).

1.3 Shrnutí a úkoly

Turismus je složitý sociálně-ekonomický jev, z čehož vyplývá i složitost jeho přesného definování. V genezi definic je možné sledovat snahu autorů akcentovat určitou sociální či ekonomickou stránku tohoto jevu.

Pro účely sledování ekonomických dopadů turismu a statistického sledování turismu vůbec je nutné vycházet z pojmového aparátu UNWTO, který ho definuje jako „činnost osob cestujících do míst a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší, než je stanovena, za účelem trávení volného času, obchodu a za jinými účely než být zaměstnán rezidentním subjektem dané země / daného místa“.

K historickým aspektům cestování neexistuje jednotný přístup, což má své opodstatnění. Vývoj turismu je nutné posuzovat vždy v kontextu celkového společensko-ekonomického vývoje, který je v různých částech světa zcela odlišný.

K základním podmínkám vzniku a rozvoje turismu patří svoboda pohybu, volný čas, volné finanční prostředky a existence potenciálu s odpovídající infrastrukturou a suprastrukturou.

Počátky turismu jsou spojeny s rozvojem výrobních sil. V důsledku tohoto rozvoje pak byly vyvolány nebo ještě více posíleny potřeba vzdělávání, regenerace sil prostřednictvím spojení s přírodou a potřeba posilování a obnovování sociálních vazeb na straně jedné, na straně druhé byly postupně vytvářeny i předpoklady pro realizaci turismu v podobě volného času, volných prostředků, rozvoje dopravy a další vybavenosti. Jednotlivé vývojové etapy turismu jsou ovlivněny zejména technicko-technologickým pokrokem a ekonomickým vývojem, ale také celou řadou politicko-bezpečnostních, sociálních a jiných faktorů.

Úkoly

1. Pokuste se vymežit své obvyklé prostředí ve vztahu k definici turismu.
2. Zvažte, v jakém případě může být návštěva příbuzných a známých zahrnuta do turismu a v jakém nikoliv.
3. Objasněte pojmy turismus, návštěvník, turista a jednodenní návštěvník v domácím i zahraničním turismu.
4. Objasněte příčiny vzniku turismu a základní podmínky pro jeho existenci a rozvoj.
5. Charakterizujte jednotlivé vývojové etapy turismu v celkovém společensko-ekonomickém kontextu.

⁴ Ve vztahu ke světové ekonomice byla Mezinárodním měnovým fondem (MMF) naposledy samostatně vykazovaná data za skupinu transformujících se zemí v roce 2002. Od následujícího roku MMF rozděluje země do dvou skupin: skupina zemí vyspělých a skupina dalších rozvíjejících se trhů a rozvojových zemí. [2, s. 8]

Seznam zdrojů

- [1] ATTL, P., NEJDLE, K.: *Turismus I*. Vysoká škola hotelová v Praze 8, Praha, 2004. ISBN 80-86578-37-2
- [2] CIHELKOVÁ, E., a kol.: *Světová ekonomika – základní nárys a nový vývoj*. ETC Publishing, Praha, 1997. ISBN 80-86006-48-4
- [3] ČERTÍK, M.: *Cestovní ruch – vývoj, organizace a řízení*. OFF, s. r. o., Praha, 2001. ISBN 80-238-6275-8
- [4] FREYER, W.: *Tourismus*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, Muenchen, 2009. ISBN 978-3-486-58927-6
- [5] INDROVÁ, J., a kol.: *Mezinárodní turismus (vybrané kapitoly)*. VŠE, Praha, 2007. ISBN 978-80-245-1287-7
- [6] INDROVÁ, J., a kol.: *Turismus (Základy)*. VŠE, Praha, 2009. ISBN 978-80-245-1569-4
- [7] KASPAR, C.: *Základy cestovního ruchu*. Ekonomická fakulta UMB, TRIAN, Banská Bystrica, 1995. ISBN 80-901166-5-5
- [8] KOPŠO, E., a kol.: *Ekonomika cestovního ruchu*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1985.
- [9] KUNEŠOVÁ, H., CIHELKOVÁ, E., a kol.: *Světová ekonomika – nové jevy a perspektivy*. C. H. Beck, Praha, 2006. ISBN 80-7179-455-4
- [10] MALÁ, V.: *Cestovní ruch (vybrané kapitoly)*. VŠE, Praha, 1999. ISBN 80-7079443-7
- [11] MALÁ, V., a kol.: *Základy cestovního ruchu*. VŠE, Praha, 2002. ISBN 80-245-0439-1
- [12] PETRŮ, Z.: *Základy ekonomiky cestovního ruchu*. Idea servis, Praha, 2007. ISBN 978-80-85970-55-5
- [13] PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J.: *Cestovní ruch – výkladový slovník*. Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha, 2002. ISBN 80-239-0152-4
- [14] VANHOVE, N.: *The economics of tourism destinations*. Elsevier Ltd., Oxford, 2005. ISBN 0 7506 6637 4
- [15] VYSTOUPIL, J., a kol.: *Základy cestovního ruchu*. Masarykova Univerzita, Brno, 2006. ISBN 80-210-4167-6
- [16] UNWTO: *International Recommendations for Tourism Statistics*. Madrid and New York, 2008. ISBN 978-92-1-161521-0
- [17] URRY, J.: *The Tourist Gaze*. Sage, London, 2002. ISBN 0-7619-7347-8

2. Typologie turismu

V předchozí kapitole byly vymezeny základní otázky pojetí turismu v obecné rovině, turismus byl objasňován coby složitý společensko-ekonomický „jev“, který v sobě zahrnuje nejen aspekty ekonomické, ale také sociokulturní, psychologické a environmentální. V reálném životě se však turismus vyskytuje v konkrétních formách. Dle Malé [5, s. 15] nabývá zcela konkrétní podoby, která je výrazem jeho obsahové i jevové stránky. V odborné literatuře je možné se setkat s členěním turismu na formy a druhy. Autoři používají při tomto vymezení různá, resp. opačná hlediska. Vzhledem k této nejednotnosti bude dále používáno zastřešujícího pojmu „typ“ turismu. Následující výčet typů turismu dle určitých kritérií není vyčerpávající. Je třeba si uvědomit, že zejména u kritéria členění turismu dle převažující motivace jsou jednotlivé typy v čase proměnlivé (v souvislosti s měnícím se životním stylem, potřebami atd.) a také z pohledu účastníka turismu značně subjektivně vnímané a specifikované. Kromě toho se jednotlivé typy vzájemně prolínají, obvykle neexistují pouze v čisté podobě a jsou takto označovány buď pro potřeby statistického sledování, nebo jsou v zásadě „pracovním“ označením při marketingových aktivitách subjektů participujících na nabídce turismu.

S ohledem na výše uvedené lze turismus členit dle následujících kritérií:

- **místo realizace;**
- **vztah k platební bilanci státu;**
- **plátce nákladů;**
- **způsob zabezpečení cesty a pobytu;**
- **věk účastníků;**
- **délka pobytu;**
- **převažující prostředí;**
- **převažující motivace atd.**

2.1 Typy turismu dle místa realizace

Ve vztahu k referenční (sledované) zemi je turismus členěn na:

- **domácí turismus** (*domestic tourism*);
- **výjezdový turismus** (*outbound tourism; outgoing*);
- **příjezdový turismus** (*inbound tourism; incoming*).

Domácí turismus – turismus rezidentů referenční (sledované) země bez překročení „hranice“ vlastního státu. Dle IRTS 2008 domácí turismus [11, s. 114] zahrnuje aktivity rezidentních návštěvníků na území dotčeného státu jako součást cesty v rámci domácího turismu nebo v rámci výjezdového turismu.

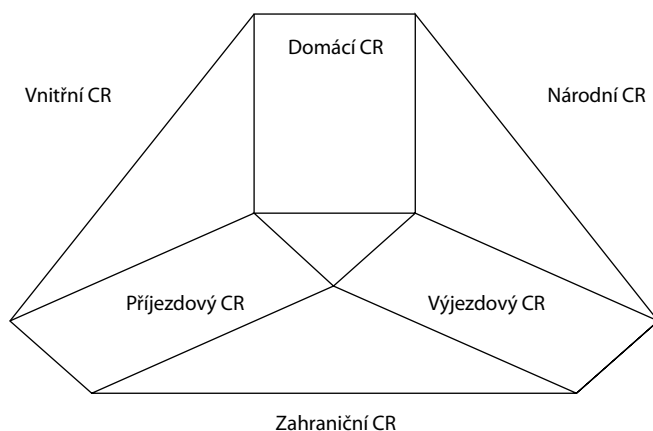
Zahraniční turismus – je turismus, při kterém dochází k překročení hranic státu (je vždy hodnocen ve vztahu k dané zemi) a může mít dvojitý charakter (výjezdový, příjezdový turismus).

Výjezdový turismus – výjezdy občanů referenční (sledované) země do zahraničí, tedy s překročením „hranice“ vlastního státu. Dle IRTS 2008 výjezdový turismus [11, s. 114] zahrnuje aktivity rezidentního návštěvníka mimo území dotčeného státu, které jsou součástí cesty v rámci výjezdového turismu nebo domácího turismu.

Příjezdový turismus – příjezdy ze zahraniční země do referenční (sledované) země. Dle IRTS 2008 příjezdový turismus [11, s. 114] zahrnuje aktivity nerezidentního návštěvníka na území dotčeného státu během cesty v rámci příjezdového turismu.

Specifickou formou příjezdového turismu je **tranzitní turismus**. Ten je představován průjezdem zahraničních účastníků turismu přes území referenční (sledované) země, která není cílovou destinací. Nově je podmínkou pro posuzování účastníka tranzitního turismu jako návštěvníka dané země **zastávka** (pobyt) v této zemi, přičemž délka tohoto pobytu není specifikována. V zásadě je možné konstatovat, že v dané destinaci musí čerpat určité služby turismu, nikoliv pouze destinaci projíždět.

V souvislosti s místem realizace turismu a se vztahem účastníků turismu k dané zemi bývají používány i další souhrnné pojmy, a to národní a vnitrostátní (vnitřní) turismus. Ty jsou schematicky znázorněny na obr. 2.1.

Obr. 2.1 Turismus dle místa realizace

Zdroj: [13]

Vnitrostátní (vnitřní) turismus je veškerý turismus realizovaný na území dané země, zahrnuje tedy turismus domácí a příjezdový.

Národní turismus je veškerý cestovní ruch obyvatelstva dané země, tedy souhrn turismu domácího a výjezdového.

Další používané souhrnné pojmy, tentokrát bez vztahu k dané konkrétní zemi, jsou turismus mezinárodní, světový a turismus světa.

Turismus mezinárodní je turismus, při kterém dochází k překročení hranice státu. Představuje nejširší pojem z hlediska územní realizace turismu, zahrnuje pohyb účastníků turismu bez konkrétního teritoriálního určení.

Turismus světový je souhrnem veškerého zahraničního turismu všech zemí světa, a to buď příjezdového, nebo výjezdového.

Turismus světa pak zahrnuje veškerý na světě realizovaný turismus, tedy souhrn domácího a zahraničního turismu.

2.2 Typy turismu dle vztahu k platební bilanci státu

Dle vlivu zahraničního turismu na platební bilanci¹ státu je rozlišován turismus:

- **aktivní;**
- **pasivní.**

Aktivní turismus zahrnuje příjezdy zahraničních návštěvníků, jejichž výdaje na produkty turismu znamenají příliv devizových prostředků a aktivně (kladně) ovlivňují platební bilanci. Tento typ turismu má na platební bilanci stejný dopad jako export zboží a služeb, proto také někdy bývá nazýván neviditelný/skrytý export.

Pasivní turismus zahrnuje výjezdy obyvatel určitého státu do zahraničí, jejichž výdaje na produkty turismu znamenají odliv devizových prostředků, který pasivně (záporně) ovlivňuje platební bilanci. Tento typ turismu má stejný dopad jako import zboží a služeb, někdy proto bývá také nazýván neviditelný/skrytý import.

1 Platební bilance je systematický statistický výkaz či záznam veškerých hospodářských transakcí (operací), které byly uskutečněny za určité období (zpravidla jeden rok) mezi národní ekonomikou a zahraničím, přesněji mezi devizovými tuzemci a devizovými cizozemci [4, s. 236].